טעאטער - מוזיק - מואווים און „טאקים"

קארל גאלדמאן

צום הונדערטסטן געבורטסטאג פון דעם באריהמטן אידישן קאמפאזיטאר, דעם באשאפער פון דער אפערע "מלכא שבא".

פון מ. ג. צימערמאן

די גאנצע מוזיקאלישע וועלט פייערט דעם הונדערטסטן געבורטסטאג פון קארל גאלדמארק, דעם געניאלן קאמפאזיטאר פון דער וועלט, באריהמטער אפערא "מלכה שבא", און פון א גאנצער רייהע אנדערע אפעראס, סימפאנישע ווערק, קאמער־פיעסען, כארען, לידער און אזוי ווייטער. אין די קאנצערט הייזער און אפעראס פון דער גאנצער וועלט געהערט צום שטענדיגען רעפערטואר, וואו עס פארגעהט אויך גאנץ באזונדערען ארט, א דאנק זיין ריי־נער אידישער מעלאדיע, א דאנק דעם דבקות'דיגען עקסטאז פון זיינע פייער־ליכע געזאנגען, וואס קווילען און קלינ־גען ארויס פון דעם ריכען אוצר פון זיין אידישע נשמה.

אידישע מוזיק איז ביי קארל גאלד־מארק ניט נעווען קיין "טעמע" אויף וועלכער עס האבען שוין געפרואווט אפט ארבייטען א סך אנדערע קאמפאזיטארען, אידען און ניט־אידען. זי איז געווען ביי איהם די איינציגע, אנטשיידענדיגע גרונט איבערגעבונג פון זיין קינסטלערישער פערזענליכקייט. דער אידישער נגון, די אידישע תפלה, אידישע געדאנקען און פאנטאזיעס און דאס מתיקות'דיגע "זאג געביץ" פון זיין איינגענעם פאטער, דעם שטערטעלדיגען חזן — דאס אלעס קלינגט אין דעם בלוט פון דעם געניאלען אידי־שען קאמפאזיטאר און באשטימט זיין ריטם, זיין שעפערישען טעמפעראמענט.

"קארל גאלדמארק — האט אמאל געזאגט דער ווייענער אבער־ראבינער פראג. חיות — האט ניט געדארפט נעהן צום אריינגט, כדי זיך אנצוטרינקען דארט מיט זיין באריישענדיגער בונטער פראנט, מיט דעם איינגאנרטיגען קאלאריט פון דער ארייגטאלישער נגינה, מיט דער בלי־הענדיגער עקזאטיק פון די שווערמוטיג לייסטענדיגע קלאנג־בילדער וואס פאר־כשיפ'ן אונזערע חושים אין זיין אפערא "מלכת שבא' — ער האט ניט געדארפט געהן צום אריינגט ,ווייל דער אריינגט איז געווען אין איהם".

אין דעם ליגט זיין שעפערישע באזונדערקייט, וואס טיילט איהם אפ פון א סך אנדערע "מוזיצירענדיגע אידען" און דאס איז אבער אויך געווען די סיבה, וואס קארל גאלדמארק האט אין די ערשטע יאהרען פון זיין קאמפאזיטאר־ישער ארבייט, געמוזט זעהר שווער קעמפען געגען דער אפיציעלער מוזיקאלישער וועלט. ביי ער האט זיך געגעוואוינען אויס־צוהערען די דאזיגע פרעמדע איינגעוויי־ליגע טענער, אריינצולאזען דעם טיעפען אידישען "קוועטש" אין דעם שטאלצען היכל פון דער איירופעאישער מוזיק.

"קענג פון דיסאנאנסען" — האט דער איינפלוסריכער ווייענער מוזיק קריי־טיקער האנסליק, אנגעגרופען דעם יונגען גאלדמארק, ווען זיין "מלכת שבא" האט אין די זיבעציגער יאהרען פון דעם פאר־גאנגענעם יאהרהונדערט צום ערשטען מאל געזאלט אויפגעזיכהרט ווערען דער קייזערליכער אפערא אין וויען. מען האט אינטריגירט פון אלע זייטען געגען דעם "אידישען קלעזמער" וואס האט ניט געלערענט קיין "קאנטרא פונקט" און קיין "הארמאניק" ביי זיין פאטער דעם שטערטעלדיגען חזן, און האט זיך קוים אויסגעלערענט אליין לעזען און שרייבען און שפיעלען, אלץ אהן דער הילף פון א לעהרער, ווי אן ארימער האפנונגסלאזער עסטערניק...

מען האט אויך פון 'הויף" געגעבען אנצוהערען אז מען בעטראכט עס דאדט פאר א ניט באזונדערען כבוד, וואס אין דער קייזערליכער אפערא ווערט אויפגע־פיהרט עפעס א "חזנישע מאכערייקע" פון א קליינשטערטעלדיגען אידען — און נאך דער געגנעראל פראבע פון דער "מלכת שבא" איז דער מיאוסער דורכפאל פון דער אפערא שוין געווען ביי אלעמען אזוי זיכער "אין קעשענע", אז קארלמארק איז געפאלען אין חלשות פון צער און בושה...

אבער שוין אויף מארגען, ביי דער פרעמיערע, האט זיך די "זיכערע מיאוסע כפלה" גאר פלוצלינג פארוואנדעלט אין א גלענצענדען זיגע — און זייט דאמאלסט האט גאלדמארק'ס "מלכת שבא" זיך ער־אבערט אויף אייביג די ביהנע פון דער גאנצער וועלט, דאס פובליקום איז דוקא מיטגערישען געוואָרען פון דער טיפיש אי־דישער מעלאָדיע פון דעם בליהענדיגען אריענט וואס איז פול אין יעדען ליד, אין יעדען ארקעסטער־שטיק פון דער "מלכת שבא", און פאר וועלכען די "פאכליים" האבען אזוי געציטערט...

דאס איז געווען דער ערשטער קאמ־פאזיטארישער ארויספאהר פון קארל גאלד־מארק און צוגלייך אויך שוין דער העכס־טער פונקט פון זיין קינסטלערישען אנט־וויקלונג אין זיינע שפעטערדיגע ווערק. אין "באקונטאלא" און "סאפא", אין דעם "היימעלע", און אין דער "דארפישער חתונה" און אזוי ווייטער האט גאלדמארק ליידער שוין געפרואווט "עמאנציפירען" זיך פון דער אידישער מוזיק, אפרייסען זיך פון דעם פרוכטבארען שורש מיט וועל־כען ער איז געווען אזוי שטארק פאר־בונדען — און מיט אט דער אומגליקלי־כער עמאנציפאציע פון זיך אליין האט ער אפגעשוואכט זיינע שעפערישע כחות.

זיין שטארקע אידישע ארגינאלי־טעט וואס האט געפיהרט צום גלענצענדיי־גען זיג פון דער "מלכת שבא", האט קארל גאלדמארק דערנאך איבערגעביטען אויף עפיגאנישער מוזיק, איז געווארען א תלמיד פון ריכארד וואגנער, געגען זיין איינגעגע נאטור, האט זיך געפרואווט צו־פאסען קינסטלערישע צו בראמס און צו בריוקנער און צו אנדערע דייטשע מייסטער און דאס אלץ, כדי פטור צו ווערען אינער־ליך פון די אידישע תפלות און נגונים, פון דער חזנישער מתיקות, וואס ער האט פון זיין פאטער און וועלכער האט אזוי צו זאגען אומבאוואוסט מיט־געווונגען און אלע זייזע ווערק...

גאלדמארק האט דוקא געוואלט זיין א דייטשער קאמפאזיטאר און ער האט מיט א מאנדער עקשנות געלייענט, אז דער "מלכת שבא" איז נאר בכלל אידישע מוזיק. ער האט אין די שפעטערדיגע יאהרען זיך גענומען הויפטזעכליך צו די דייטשע פארלקסטימליכע און היסטאריש שטאפען און ער האט דאס געפיהלט ווי א מין "טראגיק" פון זיין לעבען, וואס נראד אויף דעם געביט האט ער קיינמאל ניט דערגרייכט יענע קינסטלערישע מייסטער־שאפט, וואס צייכנען אויס זיין אידישע אפערא "מלכת שבא".

* * *

קארל גאלדמארק איז געשטארבען אין וויען, אין יאהר 1915, א זקן פון 85 יאהר. ער איז געווען פול מיט שעפערישע פלעגער ביז אין די סאמע לעצטע טעג פון זיין לעבען און, ווי אן אמת'ער אווטאדי־דאקט, האט ער שטענדיג געהאלטען אין איין לערנען. האט שטודירט שפראכען, געשיכטע און אנדערע נייסטיגע דיסציפלי־נען ביז צו די לעצטע טעג פון זיין לעבען, כדי צו פארשטאפען די לעבער, וואס ער האט מיטגעבראכט פון דער אמאליגער דערציהונג אין אידישען שטעטעל.

ער איז געבוידען געווארען אין יאהר 1830 דעם אידישען שטעדטעל קעס־טעלי אין אונגארן. דער פאטער איז גע־ווען א חזן און א בלוטיגער ברימאן וואס האט באדארפט מפרנס זיין א פולע שטוב מיט קארגע צוויי צעהנדליג קינדער. אט די געבעגשטע חזנישע משפחה איז געווען אזוי גרויס, אז די קינדער האבען כמעט ניט קעכט געקענט איינס דאס אנדערע...

אין זיינע זכרונות דערצעהלט דער באריהמטער אידישער קאמפאזיטאר אז אינמאל איז צו איהם אין וויען אריינ־געקומען א אידישער סאלדאט — דאס איז געווען באלד נאך דער מלחמה געגען פרייסען — און האט איהם געפרעגט צו קאן ער ריידען פרעזענליך מיט'ן קאמפא־זיטאר גאלדמארק. ווען גאלדמארק האט זיך איהם פארגעשטעלט האט דער סאלד־דאט צו איהם א זאג געטאן:

— אויב אזוי, בין איך דיין ברור־דער!

וועגען דער מוזיקאלישער אויסביל־דונג, ווערען מיר געוואהר אט וואס:

איינמאל איז דער קליינער גאלדמארק געווען אויף א אידישער חתונה, וואו ער האט "אונטערגעהאלפען", דעם פאטער, נאך דער סעודה זיינען געבליבען שטעהן אויפ'ן טיש לייזינג גלעזער, אויף וועלכע דאס איינגעל האט געשפיעלט מיט אזא זיכערקייט. אז דער חזן האט דאמאלסט אויפ'ן ארט באשלאסען צו מאכען פון איהם א קלעזמער.

יאהרען לאנג האט קארל גאלדמארק זיך ארומגעוואלגערט אין פארשיעדענע שטעדט פון דער אלטער מאנארכיע. האט געווינען ביי חזנים, געשפיעלט אין קלעזמ־מערישע קאפעליעס, געגעבען לעקציעס, געגעבען טעג און נעהנגערט. קאמפאניר־ט און צוריסען אלע מאל פון דאס ניי זיינע נאר וואס געשאפענע "ווערק" — ביז עס איז געקומען די "מלכת שבא", וועלכע האט איהם מיט איינמאל געמאכט באר־ריהמט איבער דער נאנצער וועלט.

„דהי ביג פאור"

די פיער הייפט זיילען, אויף וועלכע עס שטיצט זיך די יעצטיגע טרופע אין סטענדערד טעאטער — בערנארד עלווינג, דער סטאר־שויספילער; ראוז וואלערשטיין, די לידינג ליידי; און דאס פרעליך מאבענדע פארעל עני זימאן אין י. טאנצמאן.

טעאטער און מוזיק נאטיצען

פון א. דייגוויין

א דור געהט אויעק אין א דור קומט.

ארויסבאלייט אין טעאטער טרופע אין א צווייטע פארגעהמט צום פראיר, א טרופע וועלכע וועט אונז אויך מזכה זיין מיט אפערעטען, וואס מיר האבען פריער ניט געהאט.

אידען דארפען אפערעטען אויך, און גוטע שעהנע אפערעטען קענען אויך ניט פארשאדען.

* * *

אין צוזאמענהאנג מיט דער אויפפיה־רונג פון לעצטען מיטוואך "שווער צו זיין איר" איז אינטערעסאנט פאלגענדעס:

ביי אונז אין שטאדט געפינט זיך יעמט צו נאכט דער פאלקס־דיכטער שלמה שמולעוויטש, און ער האט אונז איבערגע־נעבען שלום עליכט'ס א ברייף, וואס ער האט געשריבען צו אים, ווען מען האט זיך צום ערשטען מאל געגליכען עס אויפ־ציפירען. אנ'ס ברייף בעט ער שמולע וויטש'ען אנצושרייבען פאר דער אויפ־פי־רונג א ליעד מיט מוזיק אויף דער זעלבער טעמע.

דער ברייף פארנעהמט צוויי זייטליך מיט א שלום עליכם כתב, די קלענסטע בוכשטאבען און ווי פערעלאך אויסגע־יעצט. אין ברייף ליידט ער פיעל שמר־ץ דעוויטשעס שאפען; זיין בוך פאעזיע און ליעדער, זיין פאלקסטימליכע טאן, און איבערהויפט זיין געזונטען הומאר און פאטירע. אבער מיר וועלען פלוץ ציטירען דאס וואס ער שרייבט וועגען דער באר־שטעלונג פון ליעד צו זיין קאמעדיע, 'שווער צו זיין א איר".

"איהר זענט זעהר פעהיג צו באשא־פען פאלקס־ליעדער, אפשר קענט איהר פאר מיר מאכען א ליעד צוזאמען מיט'ן קאמעדיע, מאכט'ס "שווער צו זיין א איר", אדער "שווער א איר צו זיין". איך וועל עס הערען צו א "פלעי", וואו דער הויפט הערד מיט'ן כאר, סטודענטען זאלען זינ־גען אויף א מאלייט פון א געבורטסטאג. די האנדלונג קומט פאר אין "פאניע־לאנד, און אז דארטען איז שווער צו זיין א איד דארף איך ניט זאגען, מאכט אויך די נאטען צום ליעד. דאס הייסט דעם מאטיוו, איהר זייט דאכט מיר דערצו אויך א מאדים, די מאטיוועז פון "א ברייוועלע דער מאמען", "דער בלומענ־קראנץ", און נאך פיעל אנדערע זענען דאך אייער מלאכה, איך און אויך אלע ביי אונז זענען ענציקס פון די מאטיוועז נאך מעהר ווי פון די ווערטער."

ווי דער שמולעוויטש דערקלעהרט אונז אין ער אין יענער צייט געווען שטארק פארנומען, און אזוי איז "שווער צו זיין איד" פארבליבען אהן "ליריקס".

* * *

אויף ווי ווייט מען קען זיך ניט פארלאזען אויף פרייזן־מבינות האבען מיר זיך איבערצייגט לעצטע וואך ווען מיר האבען אין "ראזעל אלעקסאנדרא" געוועהנען עלטער ריים'עס "סטריט סין", א זאך וואס האט אין 1929 געוואונען דעם פוליצער פרייז. עס איז א געוועהנ־ליכע מעלאדראמע פון דעם געוועהנליכען סארט, נאר אביסעל איבערגעזאלצען און איבערגעפעפערט.

* * *

פרייטאג אוועגט האט טאראנטא גע־האט א גלעלענענהייט צו הערען אן אויס־געצייכענטען פיאניסט, וועלכער באזוכט אונז דעם ערשטען מאל — וואלטער גיע־פאר מיר מאכען א ליעד צוזאמען מיט'ן סעפינג.

אינ'ם פראגראם האט זיך אויך באר־טייליגט די זיינגערין קלעיר קלעירבערט.

* * *

דער ערשטער קינדער־קאנצערט פון דער היינער סימפאניע וועט זיין היינט נאכמיטאג (4.15) אין מעסי האל. דער ארקעסטער וועט שפיעלען טיילען פון דווארזאקס'ס סימפאניע "די נייע וועלט", און אויסצוגען פון אנדערע אוועטווערעס. נ. עמילי טאר, סופערווייזאר פון מוזיק אין די הינע פאבליק סקולס, וועט מאכען די נוטיגע דערקלעהרונגען.

* * *

די יערליכע קאנצערטען פון דעם דיגען מענדעלסאן כאר, וועלען היינטיגס יאר פארקומען אין חודש פעברואר.

פארבארייטונגען געמאכט פאר דעם פאלקס פאראין באל

ביי דער לעצטער עקזעקוטיווע פאר־זאמלונג פון פאלקס פאראיין זענען די פאלגענדע בעאמטע ערוועלט געווארען אויף אנסיהען דעם באל, וועלכער קומט פאר מיטוואך דעצעמבער דעם 31־טען.

מרס. סלאוויי גרינבערג, טשערלידי־טר. מ. מעקס, סעקרעטאר.

און א קאמיטעט באשטייענד פון: מרס. טאשיע, סעקלער, הענטש, בראנ־שטיין, פעפיש, פאסטער, קופערסמיט, שניידער, דייבאנס, שוחט, באדענשטיין, פלעגער זענען אויסגעארבייט געווא־רען, און די קאמיטע איז מיט דעם גלויבען צו מאכען דעם באל פאר דעם שענסטען וואס עס איז ווען געווען אין טאראנטא.

„שפעט"

(דערצעהלונג פון נייעם סאוויעטישען לעבענס שטיינער)

פון צ. דאלגאפאלסקי

ע נ ד ע .

עס האבען זיך אנגעהויבען קלייבען געסט.

עס איז געקומען דער געזעצטער, קורצער און ברייטער אינזשינער זיבאר־ין; עס זענען געקומען באקאנטע ספע־צען מיט זייערע ווייבער. זיי, דיי־מענער, מיט די גלאטע פליגיגע קעפ, און די ווייב־בער אויסגעפוצטע אין זייד און אין סאר־מעס. עס איז אין זיין גרויסען צימער געוואָרען טולערייג און רויכיג. ליסאָ־כינ'ען האט פארדראסען, וואס קיינער פון די געסט באמערקט ניט, דאס וויכטיג־סטע, וואס'ער האט היינט אפגעטאן — דעם נייעם בוך־אלמער מיט נייע ביכער, אויף וואס ער האט גע'פט־ר'ט כמעט זיין גאנצען קאפיטאל. די מאנסבילען האבען געדרעהט אין די הענט די פלעשלאך, די וויייבער האבען איינגעפונען, אז די קאנ־סערוועז זענען גוטע קאנסערוועז, אז די שפראטען זענען פאר גוטע שפראטען, אז דער באליק איז א פאר'מלחמה'דיגער באל־ליק.

— די פיש, פארשטעהט איהר מיר, ווערט ניט נתפעל פון דער קאצאלער רעוואלוציע, באליק בלייבט באליק אין אלע צייטען.

— אבער באליק נעהט דורך דורך סאוויעטישע הענט, און דא קען זיך שוין ביהלען דער סאוויעטישער ביי'טעם, — האט דער זיבען פודיגער זוביארין באר־מערקט און האט אויסגענומען מיט זיין חכמה.

מען האט זיך ארומגעזעצט ענג ארום דעם פיערקאנטיגען טיש און מען איז צור־גטראטען צו דער סעודה. ליסאָכינ'ען אליין האט ניט געטרונקען. ליסאָכינ'ען האט געערגערט דער געשפרעך. איהם האט גע־ערגערט, וואס צוויי ווייבער האבען ביים בראנ טיש געשמאק געגעסען זיין וועג־טשערע און פארטרונקען מאנבילש מיט וויין, וואס זיי האבען אזוי הייפליך ארומ־געטאנצט ארום די שבכים זייערע און אלעמאל משקות'דיג ארומגעקוקט דעם טיש און צוגעדרוקט נעהענטער צו זיך, און צו זייערע מענער, נייע ניט גערירטע טע־לער.

— די קאפעראציע האט זיך אויס־געלערענט. די געפעקעלטע הערינג אזו דאך ממש אן אנטיק, — האט איינע אין שווארצען סאמעט קוים ארויסגעפראלט פון איהר מויל.

— און וואס פעהלט די געפעקעלטע צונג?

— און די איקרא, וואס זאגט איהר אויף דער איקרא?

איינער האט זיך געשטעלט גע־האלטען א טאסט:

— חברים, האט ער געזאגט, צום חבר ליסאָכין דארפען מיר צוגעהן ניט ווי צו קיין אומפארטייאישען ספעיר. דער חבר ליסאָכין איז ניט גלייך צו אונז, און דאס וואס ער האט ניט קיין ביכעלע, און פונדעסטוועגען זענען מיר... פאר אייער געזונט, זאל לעבען די אלוועלטליכע און מיר אלע, וואס באטייליגען זיך אין איהר.

— און דער רעוואלוציע?

— און אין דער ליאמע, — האט דער רעדנער פארענדיגט.

מען האט געפאטשט בראוואו און לי־סאָכין האט דערהערט דורכ'ן קאריידאר די ערשטע 6 סיגנאלען. איהם, ליסאָכינען, טוט הנאה, וואס שוין היינט, דעם ערש־טען אוועגט, און מען ווייסט שוין, ווי־פיעל מאל מען דארף קלינגען צו איהם: 6 מאל.

ער האט אויפגעפענט די טיר און איז געבליבען שטעהן איבעראשט, ער האט דערזעהן דעם גאנצען אקטיוו פון זיין אנשטאלט, א מענשען 8, מיט דעם פאר־וואלטער פון זיין אפטייל בראש.

— צי האבען מיט ניט איבערגע־זאלצען? — האט איינער געפרעגט האלב ערנסט האלב אין שפאס. אט מיך, למשל, האט איהר ניט איינגעלאדען.

דער גאנצער עולם איז אריין צו ליס־סאָכינ'ען מיט חברישען טומעל. עפעס אזוי אויפגעלייגט נאך אן אנגעשטרענ־טען אדרייטס־טאג און נאך א לאנגער פארזאמלונג.

דער עולם ביים טיש האט זיך גע־נעבען א ריהר פון די ערטער. מען האט זיך נאך נעהענטער צוגערוקט איינער צום צווייטען, מ'האט געקראגען פון שכנישען צימער נאך א פאר שטולען, מען האט צוגערוקט די ווייכע סאפע צום טיש, און מען איז אלעמאל געווען אין מיטען אויפ'ן אויפ'ן אויפ'ן